

Politika, egyház és hatalom

Kuba 1959-1961¹

Horváth Emőke *Politika, egyház és hatalom, Kuba 1959-1961* című tanulmánykötete 2022-ben jelent meg a Martin Opitz Kiadó publikálásában. A munka az utolsó fejezet – *A Katolikus Diario de la Marina és az új politikai hatalom Kubában (1959-1960)* – kivételével a szerzőnek korábban már megjelent tanulmányait fűzi össze egy kötetbe, ami a kubai forradalmat követő új politikai hatalom és a kubai katolikus egyház viszonyának alakulását hivatott bemutatni, ahogyan arra a mű címe is utal. A tanulmánykötet kétségtől hiánypótló alkotás, tekintve, hogy a központi témája kevésbé kutatott a hazai történészek körében, és a külföldi szakirodalmak sem foglalkoznak a kérdéskörrel mélyrehatóbban, ahogyan ezt a szerző is megállapítja az Előszóba.

A kötet időkerete egyértelműen behatárolható. A kutató a kubai forradalom győzelmének évétől, 1959-től vizsgálja a Castro rezsim és a kubai katolikus egyház kapcsolatát, melynek alakulása 1961-ig, a papság egy részének Kubából való száműzéséig, követhető nyomon. Ettől az eseménytől kezdve az egyház távol marad a politikai kérdések megvitatásától és a hittel kapcsolatos feladatokra fókuszált, a szerző szavaival élve „*tetszhalott állapotba került*”. (106.o.)

Tartalmi szempontból a kötet három nagyobb egységre osztható. Rendhagyó módon a szerző a kötet közel felét az egyházzal kapcsolatos történeti előzmények (Egyházi előzmények, 11-26. o.), valamint Kuba sajátos kulturális és földrajzi kereteinek (Történeti, kulturális és földrajzi keretek, 27-73. o.) bemutatásának szenteli, ezzel kitágítva az alcímbe megjelölt időkeretet. A tanulmánykötet második fele és egyben utolsó egysége, négy tanulmányban (75-131.o.) járja körbe a kubai katolikus egyház és a hatalom egymáshoz fűződő viszonyát az 1959-es forradalmat követően.

Az *Egyházi előzmények* fejezetben a történész az egyházszervezet fejlődésének főbb eseményeivel párhuzamosan a politikai kontextust is felvázolja, ezzel átfogó képet adva a szigetország helyzetéről, különös tekintettel a XIX. és XX. századi történésekre. Mivel Kuba kimaradva a latin-amerikai függetlenségi mozgalmakból nem szakadt el az anyaországtól, a spanyol liberális kormányok egyházellenes politikája Kubában is érződött az 1830-as években, ami jelentős paphiányhoz vezetett. (13.o.) A spanyoloktól való függetlenedést követően Kuba politikailag és katonailag az Amerikai Egyesült Államok ellenőrzése alá tartozott. Ez az egyház

¹ Horváth Emőke: *Politika, egyház és hatalom. Kuba 1959-1961*. Budapest, 2022.

szempontjából jelentős változásokat idézett elő, ami tovább nehezítette a katolikusok helyzetét. Ezek közül kettő, az oktatás kérdése és a protestáns egyházak missziós tevékenysége, külön alcím alatt kerül bemutatásra. A fejezet egészen az 1959-es forradalomig viszi végig a kubai katolikus egyház helyzetének változását, kidomborítva a paphiánynak, a papok származásának, az oktatásban az egyháziak tevékenységének korlátozásának és a kubaiak vallási érdektelenségének nehézségeit, amivel a katolikus egyháznak szembe kellett néznie a vizsgált időszakban.

Az előzmények hosszas tárgyalása cseppet sem felesleges, sokkal inkább nélkülözhetetlen a kötet második felében tárgyalt központi kérdéskör megértéséhez. Például a kubai paphiány problémája, illetve a meglévő papok származása meghatározó eleme lesz az 1959-et követő hatalom és egyház viszonyának, amit a kötet második felének első két tanulmánya vizsgál.

A következő egység, a *Történeti, kulturális és földrajzi keretek című fejezet*, nyitótanulmánya *A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei*, amely a címben jelölt terület fogalmának négy különböző interpretációját vizsgálja. Ezek megértését egy, a Karib-térséget ábrázoló térkép, valamint több a Kis- és Nagy-Antillákra vonatkozó adatokat rendszerező táblázat segíti. A szerző egyértelműen rögzíti, hogy a tanulmány esetében a Karib-térség fogalma alatt a Kis- és Nagy-Antillák szigetfűzéreit érti, ezzel kizárva a Mexikói-öböl partvidékét a vizsgáladásból (36.o). A tanulmány megemlíti a Karib-térség egyes területeinek eltérő demográfiai adatait, az afrikai eredetű rabszolgák eltérő arányát, és ezek magyarázatát. Ezek kapcsán a szerző egy fontos megállapítása, hogy a vizsgált területen belül egy belső határ húzható, ami a „*spanyol nyelvű és az anglofón területek között húzódik*”. (41.o.) Az írásban a szerző külön kitér a hitoktatás nehézségeire, az afrikai rabszolgák áttérítésének felületességére, ami az *Egyházi előzmények* fejezetben tárgyaltakhoz hasonlóan szintén fontos adalék a kötet fő kérdéskörének megértéséhez.

A forradalom után hatalomra került Castro rezsimnek és a katolikus egyház kapcsolatának vizsgálatához elengedhetetlen, magának az 1959-es kubai forradalomnak a rövid ismertetése, Fidel Castrónak és társainak hatalomra kerülése. Ezt a folyamatot hivatott bemutatni a *Nők a kubai forradalomban, Celia Sánchez alakja* című tanulmány a forradalomban részt vevő nők szerepének perspektíváján keresztül. A forradalmat megelőző nőmozgalmak történetén túl, az írás röviden kitér a katonai puccsal hatalomra jutott Fulgencio Batista diktatúrájára és a kormányral szembeni ellenállásra, a Moncada laktanya elleni fegyveres támadásra, amelynek bukását követően Fidel Castro és társai tartósan a figyelem középpontjába kerültek. (48.o.) A tanulmány fókuszában Celia Sánchez személye és tevékenysége áll, aki Fidel Castro

bizalmasaként kulcsfigurája volt a Július 26-a Mozgalomnak és a partraszállás megszervezésének. A szerző az ő alakján keresztül tárja az olvasó elé a forradalom és a fegyveres harcok eseményének történetét, valamint az új hatalom meghatározó alakjának, Fidel Casrtónak személyét.

Az első Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményei című tanulmány nemzetközi kontextusba helyezi a forradalmat követően a Fidel Castro vezette Kubát. Az írásból egyértelműen kirajzolódnak azok a lépések, amelynek eredményeként Kuba az Amerikai Egyesült Államoktól fokozatosan távolodva egyre közelebb kerül a Szovjetunióhoz és a szovjet tömb országaihoz politikailag és gazdaságilag egyaránt. Ezen előzmények ismertetését követően érthetőbbé válik az olvasó számára a mű második felében megjelenő gócpont az állam és egyház kapcsolatában: a katolikus egyház kommunizmustól való félelme. A tanulmány a kötetben betöltött szerepén túl a hidegháború története – különösen a kubai rakétaválság – szempontjából is értékes írásnak tekinthető, jól érzékeltetve Kuba geopolitikai helyzetéből adódó fontosságát, a két szuperhatalom érdekérvényesítő politikájának szembekerülését a szigetországban, valamint Kuba szovjet érdekszférába kerülésének főbb állomásait.

Az első egységhez hasonlóan *A Történeti, kulturális és földrajzi keretek* című fejezet is nélkülözhetetlen információkat tartalmaz a kötet fókuszában álló kérdéskör értelmezéséhez. A benne olvasható három tanulmány tovább növeli az alkotás értékét, azáltal, hogy a hidegháborúban geopolitikailag kulcsfontosságú szerepet betöltő sziget két nagyhatalomhoz fűződő viszonyának, valamint a kubai forradalom eseményeinek újszerű megközelítését adja, a történész Kubára vonatkozó több éves kutatómunkájának eredményeit bemutatva.

A kötet utolsó nagy egysége a címben is megjelenő központi kérdéskört, az egyház és politika viszonyának alakulását vizsgálja négy alfejezetben. Az egymás után fűzött tanulmányokból lépésről lépésre rajzolódik ki a Castro-rezsim és a kubai katolikus egyház helyzetének változása, fokozatos távolodása.

A katolikusok és a „szakállasok”. Kuba, 1959 című fejezetben feltárja a szerző, hogy kezdetben a katolikus egyház vezetői és a hívek is üdvözölték a forradalmat, amit a Castro beszéd alatt megjelenő fehér galambok szimbolikája tovább erősített (82.o.). Az egyház szimpátiáját Castro kettős politikát folytató magatartása is elősegítette, „ameddig csak lehetett hitegetni kívánta az egyházakat” (86.o.). Ebben a fejezetben kerül megválaszolásra a szerző Előszóiban feltett kérdése: milyen politikai döntésekhez köthető a felsőpapság elfordulása a hatalomtól. Ennek kezdőlökéseként a szerző az oktatási reformot jelöli meg. Hangsúlyozza, hogy bár az oktatási reform, azáltal, hogy a magánoktatási intézményeket állami ellenőrzés alá vetette, rontotta az

állam és egyház viszonyát, az utóbbi ekkor még nyitott marad a hatalommal való tárgyalásokra, nem kívánt végleg szakítani a vele (93.o.). A történész által kiemelt egy másik politikai döntés, az agrárreform esetében pedig az egyház kifejezetten támogatta a reformot, amíg az a társadalmi igazságosságot és nem a kommunizmust szolgálja (91.o.)

A viszony elmérgesedésével és egyben a hatalom fokozatosan egyházellenessé váló politikájával *A kubai katolikus papság helyzete a forradalmat követően (1960-1961)* című fejezet foglalkozik. A fejezet indítóképe százharmincegy száműzött pap *Covadonga* nevű hajójának távolodása a kubai partoktól 1961 szeptemberében. Az otthonukat elhagyni kényszerülő papok indítékainak megválaszolását két szempont köré csoportosította a kutató. Az egyik a kubai papság származásának kérdése. A papság „idegen szívűségére” hivatkozva, Castro támadást indított az egész katolikus klérus ellen, ami nagy általánosításnak mondható, tekintve, hogy eleinte csak a spanyol származású szerzetes közösségek helyezkedtek szembe a forradalommal (97.o.) A másik szempont, és ez szerepel hangsúlyosabban a tanulmányban, a kommunizmus és a katolikus egyház viszonya. A Szovjetunió és Kuba között létrejövő ötéves gazdasági szerződés, majd az első katonai egyezmény aggodalommal töltötte el a katolikus egyházat. A szerző a Pérez Serantes, a kubai katolikus egyház vezetőjének és a kubai püspökök körleveleire, Castro beszédeiben ezekre adott válaszaira támaszkodva a katolikus sajtó bevonásával tárja fel az állam és egyház elmérgesedő viszonyát, ami több az egyházat negatívan érintő változáson túl, a nyitóképben említett papok száműzéséig fajult.

Ehhez a fejezethez kapcsolódva adnék hangot a kötettel kapcsolatos egyetlen negatív kritikának. Az egy csokorban összefogott tanulmányok szinte mindegyike a vitatott téma szempontjából releváns előzmények feltárásával kezdődik, ami különálló írások esetében indokolt is. Jelen helyzetben, különösen a második fejezet tanulmányinak szempontjából, az előzmények a kötetet olvasók számára egyértelműek, hiszen annak közel fele foglalkozik ezek feltárásával, különösen a forradalom győzelmével és Castro népszerűségének okaival. Így, az említett fejezet esetében az Előzmények című rész első bekezdését nem tartom indokoltnak, a sokszori ismétlések elkerülése végett.

A következő fejezet, *Az Egyesült Államokba kíséret nélkül érkező kubai gyerekek esete (1960-1962)*, a központi kérdés tanulmányozásában betöltött szerepét tekintve egy érdekes epizód tanulmánynak nevezhető, amely a „Pán Péter-akció” körülményeit járja körbe. Bár maga az akció bemutatása szorosan nem kapcsolódik az állam és egyház viszonyához, a miértet keresve a kutató a „Pán Péter művelet” elindításának értelmezését három olyan tényezőtöbön látja, amelyek korábban már kifejtésre kerültek a kötetben. Nevezetesen az oktatási reform, a

hatalom egyházellenese magatartása, és a kommunizmus eszméitől való félelem (115.o.). Ezek a problémakörök már egyértelműen összefüggésbe hozhatók a központi témával, így a tanulmány tovább árnyalja a kutató által korábbi fejezetekben felvázolt képet a hatalom és egyház vonatkozásában.

A kötet utolsó tanulmány, *A Katolikus Diario de la Marina és az új politikai hatalom Kubában (1959-1960)*, a címben is megjelölt katolikus napilap és a hatalom viszonyát vizsgálja, feltárva azokat a lépéseket, amelyek odáig vezettek, hogy a lap a rezsim számára elfogadhatatlanná vált, majd betiltásra került. A lap jelentősége, hogy az egyházat érintő minden fontosabb kérdéssel foglalkozott, és közreadta a kubai prímás körleveleit (118.o.). A korábbi szövegekben az agrártörvénnyel, a magániskolák államosításával és a kommunizmus veszélyével kapcsolatban többször is előkerült a Diario de la Marina neve. A munka értékét növeli, hogy részletesen taglalja a sajtószabadság kérdését és ezen keresztül megfogalmazza a sajtó, mint propagandaeszköz fontosságát a politika számára. Bemutatja a Castro által a hatalom szolgálatába állított tömegtájékoztatási eszközök tudatos használatát, amely a korszak iránt érdeklődők számára is fontos információkat rejt.

A kötetet a felhasznált források listája, teljeskörű bibliográfia, valamint név-és tárgymutató zárja. A szintén a mű végén található mellékletben, Kuba egyházmegyei térképen túl, az egyházi klérus tanulmányokban említett néhány vezetőjének fényképe színesíti az munkát.

A szerző írásában arra vállalkozik, hogy a rendelkezésre álló források alapján – amit néhányat kiemelve a püspöki körlevelek, a katolikus sajtó, Castro beszédei, kortársak visszaemlékezései, a Nemzeti Katolikus Kongresszus felhívása alkotnak – feltárja az állam és egyház viszonyának alakulását a kubai forradalmat követően. Mindezt úgy, hogy az egy kötetbe szerkesztett tanulmányok végig olvasásával egy monografikus jellegű írásban kidomborodjanak „*az új politikai hatalom és a katolikus egyház kapcsolatában megfogalmazható főbb csomópontok, neuralgikus kérdések és az ezekre adott válaszok*” (9.o.).

Horváth Emőke tanulmánykötetében sikeresen véghez vitte ezt a vállalkozását. Azontúl, hogy a mű központi témájának feltárásakor igen széles körű forrásbázisra támaszkodott, átfogó szakirodalmi háttérrel támasztja alá megállapításait, logikusan összefonva és a kötet formájában keretet adva a korábban már megjelent, Kubával foglalkozó tanulmányainak egy részét. Mindezt magyar nyelven, egy eddig kevésbé kutatott téma körüljárásával bővítve ki a hazai szakirodalom Kubával foglalkozó nem túl széles listáját.